

Проблеми професійної деформації педагога

В умовах реформування системи вищої освіти значущість особистісних якостей викладача ВНЗ неухильно зростає. Проте багато існуючих факторів, які неминухо супроводжують працівника системи «людина – людина», призводять до так званої «професійної деформації», яка впливає як на самих працівників, так і на становлення особистості і професіоналізму їхніх студентів, а також на рівень якості вищої освіти в цілому. Педагогічний колектив як складна система міжособистісних відносин на чолі з керівником мають вплив на ці процеси, тому розуміння специфіки функціонування викладацького корпусу та перебігу його внутрішніх процесів, розуміння самого поняття «особистість» допоможе зберегти і підвищити якість вищої освіти, а також забезпечити профілактику професійних деструкцій.

Ключові слова: особистість, вища освіта, педагогічний колектив, соціалізація, психологія, «мала група», професійні деструкції.

На сьогодні усі сфери системи вищої освіти України перебувають на етапі реформування. Перебудовування в освіті неминуче супроводжується підвищенням вимог до професіоналізму і компетентності педагога. Викладач вищого навчального закладу повинен мати здібності організатора, оратора, аналітика, психолога, володіти логікою і технологією педагогічного процесу та виховання, літературною мовою, бути фахівцем своєї справи та ерудитом в інших галузях знань [3, 5]. Завдання сучасного педагога полягає в тому, щоб допомогти людині адаптуватися в нових соціально-економічних умовах: забезпечити орієнтацію особистості в ситуації невизначеності, розвинути зацікавленість до самонавчання і здатність до самозмін. Для цього самому педагогу необхідно мати здатність до творчого оновлення. Вищезазначені особливості роботи педагога вимагають з його боку величезних розумових, фізичних та часових витрат і емоційно-вольових зусиль [5, 7].

Важливу роль в успішній діяльності педагога відіграє педагогічний колектив, з яким йому доводиться взаємодіяти щодня, а також керівник цього колективу.

Що стосується керівника колективу, то можна виділити такі стилі керівництва: директивний, колегіальний і дозволяючий.

- **Директивний, або авторитарний**, відрізняється діловими, короткими розпорядженнями, чіткою мовою, непривітним тоном; справи в групі плануються заздалегідь у всьому їх обсязі, голос керівника – рішучий.

- **Колегіальний, або демократичний**, передбачає інструктування у формі пропозицій, товариський тон, розпорядження і заборони супроводжуються дискусіями, похвала та осудження – порадами.

- **Дозволяючий, або ліберальний**, характеризується відсутністю як похвали, так і осудження; співпраця відсутня, справи в групі відбуваються без чіткого планування, лідер не дає вказівок, розподіл роботи зумовлюється окремими інтересами.

Кожен з перерахованих стилів керівництва зустрічається на практиці досить часто, але не кожен з них врешті-решт приносить позитивні результати [2, 4].

Професійна діяльність людини багато в чому задає напрям розвитку її особистості. Разом з тим, і сама особистість працівника істотно впливає на процес і результат діяльності [5]. Що ж таке особистість? Платонов К. К. виділив у структурі особистості її різні підструктури, рівні за своєю значущістю: біологічні, психологічні, соціальні та особистісні. Рубінштейн С. Л. стверджував, що «особистість – категорія соціальна, а не психологічна», таким чином підкреслюючи важливість соціальної діяльності людини. У процесі соціалізації виділяються три сфери, в яких відбувається становлення особистості: діяльність, спілкування, самосвідомість. Протягом усього процесу соціалізації індивід опановує нові види діяльності, в результаті чого спочатку формується орієнтування в новому виді діяльності, потім – центрування навколо головного, зосередження уваги на ньому, а також освоєння нових ролей і осмислення їхньої значущості. Друга сфера – спілкування – також у контексті соціалізації розширюється і поглиблюється, тобто відбувається як множення контактів з іншими людьми, так і перехід від монологічного спілкування до діалогічного (вміння орієнтуватися на партнера). Самосвідомість включає в себе самовизначення (пошук позиції в житті), самореалізацію (активність у різних сферах), самоствердження (досягнення, задоволеність), самооцінку [4, 7].

Що стосується розвитку самосвідомості особистості у процесі соціалізації, то такий розвиток є контрольованим, визначається постійним набуттям соціального досвіду в умовах розширення діапазону діяльності та спілкування [5]. Таким чином, успішне існування особистості в соціумі визначається тим, як вона може засвоювати соціальний досвід і його ж реалізовувати. Відомо, що особистістю не народжуються, особистістю стають. І тому дуже важливо, з якими саме групами особистості доводиться співпрацювати, в яких колективах здійснюється становлення групи, з якими іншими особистостями вона взаємодіє [7].

Сам педагогічний колектив співвідносний із таким поняттям із соціальної психології, як «мала група». Можна навести достатньо універсальне описове визначення цього поняття: «Під малою групою мають на увазі нечисленну за складом групу, члени якої об'єднані спільною соціальною діяльністю і знаходяться в безпосередньому міжособистісному спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних взаємин, групових норм і групових процесів». Якщо в наведеному визначенні виділити найістотніше

і найзначущіше, то можна дійти такого висновку: «Мала група – це група, в якій суспільні відносини виступають у формі безпосередніх особистих контактів» [4]. Саме тому міжособистісне спілкування відіграє важливу роль для успішної діяльності педагога.

Створення умов для реалізації різноманітних моделей діяльності працівників вищої школи, забезпечення їхнього гідного матеріального становища, сприятливої психологічної атмосфери для ефективної діяльності – важливе завдання уряду, законодавців, усього суспільства. Ми дуже сподіваємося, що ці проблеми будуть враховані в умовах сучасної перебудови освітньої системи. Проте в сучасній реальності (маємо на увазі низьку соціальну захищеність, а також систему, в якій доводиться функціонувати викладачеві, – «людина – людина»), професійна деформація особистості як кінцевий етап процесу емоційного вигорання є природним наслідком такої напруженої та особистісно залученої трудової діяльності [3, 6].

Незважаючи на значне число досліджень, присвячених процесу руйнування особистості на різних етапах професіоналізації [1-8], залишається відкритим питання про вивчення проблеми розвитку професійних деструкцій особистості викладача вищої школи та практичної значущості профілактики та конструктивного подолання таких деструкцій, а також необхідності пошуку шляхів вирішення згаданої проблеми. Адже враховуючи роль викладача вищого навчального закладу, яку він відіграє у становленні особистості майбутнього професіонала, природним і закономірним є те, що наявні професійні деформації у педагогів транслуються студентам у формі моделей поведінки, установок, відносин.

Професійні деструкції викладача вищої школи – це утворені в процесі виконання педагогічної діяльності негативні якості, що змінюють профіль особистості викладача і призводять до дезінтеграції його особистісного та професійного розвитку, що, у результаті, знижує продуктивність праці та ефективність взаємодії з учасниками педагогічного процесу [1, 2, 8].

Ефективною формою психопрофілактики розвитку професійних деструкцій у процесі особистісно-професійного розвитку викладачів вищої школи ми вважаємо аутогенне тренування, тобто безперервну самостійну роботу, звернену до внутрішньої мотивації особистості на самозміну, саморозвиток, – таку, яка дозволяє педагогу своєчасно виявити й оцінити у себе ступінь вираженості професійної деструкції з метою звернення до відповідних фахівців.

До найзагальніших факторів, що прискорюють розвиток професійних деструкцій, у літературі відносять вікові зміни, професійну втому, професійні захворювання і кризи, напружені умови праці, інтенсивне спілкування з іншими людьми, велика кількість нововведень, багаторічне виконання однієї і тієї самої діяльності та ін. [6, 8]. Величезну роль у формуванні профдеформацій особистості педагога також відіграє як педа-

гогічний колектив та форми взаємовідносин у ньому, так і сам керівник колективу. Чим кращим є мікроклімат у колективі, чим більше керівника турбують питання недопущення розвитку таких серйозних особистісних деформацій у своїх підлеглих, тим здоровішими будуть працівники вищої школи і тим якіснішим – рівень вищої освіти у студентів.

Таким чином, педагогічний колектив являє собою складну систему міжособистісних взаємин, від існування якого залежить як успішна педагогічна діяльність кожного педагога окремо, так і якість освіти в межах ВНЗ. Розуміння того, що таке особистість, що являє собою викладацький корпус і які процеси в ньому відбуваються, а також організація своєчасної профілактики професійних деструкцій у педагогічній професії допоможе зберегти здоровий мікроклімат у педагогічному колективі і створить більше можливостей для його удосконалення, що сприятливо відобразиться на рівні педагогічної діяльності та кваліфікаційних показниках майбутніх молодих фахівців.

Література

1. Лобанова А. В. Профессионально обусловленные деструкции личности преподавателя высшей школы и способы их коррекции [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А. В. Лобанова. – 2008. – 198 с.
2. Лобанова А. В. Теоретические основы исследования профессиональных деструкций преподавателя высшей школы [Текст] // Успехи современного естествознания. – 2008. – № 2 – С. 64–65.
3. Абдуллаева М. М. Профессиональная идентичность личности : психосемантический подход [Текст] / М. М. Абдуллаева // Психол. журнал. – 2004. – Т. 25, № 2. – С. 86–95.
4. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений [Текст] / Г. М. Андреева. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 363 с.
5. Батракова С. Н. Проблема самосознания учителя как «человека культуры» [Текст] / С. Н. Батракова // Мир психологии. – 2002. – № 2. – С. 148–158.
6. Водопьянова Н., Старченкова Е. Синдром выгорания : диагностика и профилактика [Текст] / Н. Водопьянова, Е. Старченкова. – СПб., 2005. – 336 с.
7. Ключко А. В. Проблема личности в психологии в контексте понимания человека как открытой системы [Текст] : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Барнаул. гос. пед. ун.-т., Барнаул, 2001. – 19 с.
8. Козлова А. В. Психологические особенности профессиональных деформаций личности преподавателя высшей школы [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / А. В. Козлова. – 2006. – 147 с.